

MILYEN A JÓ RÉSZVÉTEL?

Társadalmi részvételi folyamatok értékelése környezeti ügyekben¹

KISS GABRIELLA

Budapesti Corvinus Egyetem
1093 Budapest, Fővám tér 8.
Tel.: 482-5120
E-mail: Gabriella.kiss@uni-corvinus.hu

Magyarországon a rendszerváltozás óta sok tapasztalatot nyerhettünk már a társadalom tagjainak a környezeti döntésekben való részvételéről. Az elmúlt több mint két évtizedben sokféle részvételi folyamat zajlott le nagyon különböző módon és eredményességgel. A hazai irodalomban gyakran írnak olyan tapasztalatokról, amelyek a részvételi folyamat során a manipulációról és a folyamatok kiüresítéséről szólnak (pl. Vári 2003; Szántó 2008), és arról is, hogy a társadalmi részvétel Magyarországon nem működik megfelelően és hatékonyan (Szirmai et al. 2005). Ezek a folyamatok sokféleképpen értékelhetők és gyakran merült fel az a kérdés, hogy valódi részvételi folyamatnak lehettünk-e tanúi, és maga a folyamat sikeresnek mondható-e. Ezért jelen írásban bepillantást adok abba az elméleti vitába, amely arról folyik, hogy a társadalmi részvétel hogyan valósuljon meg a gyakorlatban környezeti ügyekben. A részvétel mikéntjét egyik részről abból a szempontból vizsgálom, hogy mitől is részvétel a részvétel, másrészről mitől lesz egy részvételi folyamat hatékony és sikeres. Először a részvételi folyamatok különböző megközelítésű meghatározásait tekintem át, és bemutatom, hogyan különbözték el a többi demokratikus eszköztől. Ezt követően összefoglalást adok a részvételi folyamatok értékelési módszereiről, az értékelés kritériumainak meghatározási módjáról és alkalmazási lehetőségeikről.

Kulcsszavak: társadalmi részvétel, környezeti döntések, értékelés

BEVEZETÉS

A modern demokráciákban, ahogyan hazánkban is, az állampolgárok eltávolodtak a hatalom gyakorlásától és a döntéshozatal folyamatától, hiszen ezt helyettük egy szavazással megválasztott politikai elit végzi. Ez az embereket sokszor tölti el bizalmatlansággal és a politika iránti érdektelenséggel. A részvételi demokrácia és a társadalmi részvétel eszméje abban gyökerezik, hogy visszaadja a hatalmat a népnek, és mindezek által kiteljesítse a demokráciát (Pataki 2007). A hatalomhoz való jog mellett az ember alapvető fizikai-pszichológiai igénye, hogy a saját létének körülményeit meghatározó dolgokról maga dönthessen (Király 2012). Éppen ezért van rá szükség, hogy a hatalmon lévők beleszólási jogot biztosítsanak az embereknek az őket érintő kérdések eldöntésébe. A részvétel által a döntés meghozatala során több nézőpont találkozhat, többféle tudás egyesülhet, és a döntések legitimitása is növekedhet. Különösen így van ez környezeti ügyek esetén, ahol a káros környezeti vagy egészségügyi hatások egy adott csoportot/csoportokat érintenek, míg a döntés kedvező hatásait a társadalom más csoportja(i) élvezheti(k). Ahhoz,

hogyan a különböző társadalmi csoportok az előnyök és hátrányok megosztását méltányosnak érezhessék, elkerülhetetlen valamilyen szintű bevonásuk a döntéshozatali folyamatba.

A társadalmi részvétel szükségessége a mai nyugati demokráciákban már nem kérdéses. A társadalom részvételének módja azonban nagymértékben meghatározza mind a döntéshozatali folyamat eredményét, mind pedig sikerét. Amennyiben csak látszatrészvétel valósul meg, a bizalmatlanság tovább nőhet, a társadalmi konfliktusok elmélyülhetnek, és a döntések legitimitása is megkérdőjeleződhet. Ezért fontos, hogy a társadalmi részvételi folyamatok sikerét a benne részt vevők elismerjék. De mit is nevezhetünk sikernek egy részvételi folyamat esetében? Ha létrejön a konszenzus? Vagy ha az történik, amit a „nép” akar? Nézőpont kérdése. A következőkben ezeket a nézőpontokat mutatom be, és körüljáróm a részvételi folyamatok sikerének kérdését, nevezetesen azt, hogyan határozható meg a siker, és milyen kritériumokat kell egy részvételi folyamatnak teljesítenie ahhoz, hogy eredményesnek vagy sikeresnek mondhassuk.

A társadalmi részvétel irodalmában a részvételi folyamatok értékeléséről kiterjedt diskurzus folyik. Az egyes szerzők eltérőképpen értelmezik a siker fogalmát és természetesen a kritériumait is. Ez az eltérés már abban is megmutatkozik, hogy mit tekintenek egyáltalán társadalmi részvételnek, hogyan definiálják a fogalmát. Ezért ebben az írásban először bemutatom az általam fontosnak ítélt meghatározásokat, majd a társadalmi részvétel irodalmában megjelenő alapvető értékelési módszereket.

MIT NEVEZÜNK TÁRSADALMI RÉSZVÉTELNEK?

A társadalmi részvétel irodalmában az egyes szerzők eltérőképpen határozzák meg a társadalmi részvétel fogalmát, és más-más elméleti alapon különítik el a részvételi folyamatokat a nem részvételtől. Ennek áttekintése azért fontos, mert a későbbiekben, a részvételi folyamatok értékelésekor ezek az elvek fogják meghatározni azt is, hogyan definiálják a sikeres részvételi folyamatot, és ennek alapján határozzák meg a siker mérésére szolgáló kritériumokat is. Ezért kell először tisztáznunk, mit tekintünk részvételi folyamatnak. Lássunk néhány fellelhető definíciót példaként! Elsőként álljon itt a részvételi irodalom talán leggyakrabban idézett szerzőjének, Sherry Arnsteinnek a definíciója:

„Az állampolgári részvétel kategorikus kifejezése az állampolgári hatalomnak. Ez a hatalom olyan újraelosztása, amely a nincstelen állampolgárokat, akik jelenleg ki vannak zárva a politikai és gazdasági folyamatokból, képessé teszi, hogy a jövőben akaratlagosan be legyenek vonva.”² (Arnstein 1969: 1)

A társadalmi részvétel meghatározásában Arnstein (1969) a hatalom meglétére koncentrál. Az a folyamat tekinthető szerinte valódi részvételnek, amelyben a résztvevőknek van hatalmuk, vagyis hatalmukban áll a döntés meghozatala vagy befolyásolása. Ebben a meghatározásban a nagyobb részvétel mindig jobb is. Az arnsteini meghatározás azokat a döntési folyamatokat tekinti társadalmi részvételnek, amelyben az érintettek valódi döntési joghoz jutnak, és a döntés végeredményét érdemben befolyásolni tudják; tehát nemcsak elmondják a véleményüket, hanem annak hatása tetten érhető a folyamat végeredményében is. Az arnsteini

definíció nagyon fontos kiinduló alapja a további elméleteknek és a részvételi irodalom meghatározó kérdéseinek.

Egy ilyen felsorolásból nem hagyható ki a kockázatkutatás egyik legismertebb és leghivatkozottabb alakja, a stuttgarti Ortwin Renn, valamint sokszoros szerzőtársa Thomas Webler sem. A részvételi irodalom egyik meghatározó művének bevezetőjében Renn és szerzőtársai a következő meghatározást adják (Renn et al. 1995a: 2):

„...egy konkrét döntési vagy problémamegoldási helyzet kapcsán szervezett fórumok, amelyek célja a kormányzat, az állampolgárok, az érintettek és érdekcsoportok valamint az üzleti szereplők kommunikációjának elősegítése.”³

A meghatározásból kizárják a tiltakozást, a szakértői workshopot és az olyan tevékenységeket, amelyek a kormányzati hivatalok munkáját szolgálják. Beleértik azonban a közmeghallgatást, a közgyűlést, a fókuszcsoportot, a kérdőíves felméréseket, az állampolgári tanácsadó bizottságot, a népszavazást és népi kezdeményezéseket és a különböző modellek keretei között lebonyolított tárgyalásokat (Renn et al. 1995a). A habermasi ideális beszédhelyzetre építő webleri szemléletben a társadalmi részvétel csak olyan folyamat lehet, amelyben megvalósul a diszkurzív környezet, vagyis a kölcsönös párbeszéd (Webler 1995; Renn et al. 1995a). Az általuk felállított definícióban a hangsúly a kétirányú kommunikáción van, vagyis a diszkurzív környezet megvalósulásán. Ebben a megközelítésben a társadalmi részvétel alapja a párbeszéd az állam és a társadalom tagjai között.

A részvétel értékelésének angolszász szerzőpárosa az információáramlás alapján különíti el a részvételt a kommunikációtól (Rowe–Frewer 2000). Ha a résztvevőknek valódi inputuk van a döntésre vonatkozóan, a folyamat részvételinek tekinthető, ha ez az input nem valósul meg, csak kommunikációról lehet szó.

„...olyan eljárások csoportja, amelyek során az emberekkel megbeszéljük, bevonjuk és tájékoztatjuk őket azért, hogy azok, akiket a döntés érint, hozzájárulhassanak a döntéshez.”⁴

Ez a hozzájárulás különbözteti meg más kommunikációs stratégiáktól (Rowe–Frewer 2000: 6–7).

Ezt a meghatározást tovább finomítják, és három alaptípust különböztetnek meg. Amennyiben csak az állami szereplők felől áramlik az információ a társadalom tagjai felé, egyszerűen kommunikációról (*public communication*) beszélhetünk. Ha az információáramlás egyirányú, de a résztvevőktől a döntéshozók felé irányul, akkor már társadalmi konzultációról (*public consultation*), és amennyiben ez az információáramlás kétirányú, akkor valósul meg a valódi társadalmi részvétel (*public participation*) (Rowe–Frewer 2005).

Az irodalomban a fent említett példák mellett olyan általános meghatározásokkal találkozhatunk, amelyek nem utalnak elméleti gyökerekre, melyek alapján kirajzolódna az elvek, amelyek a definícióalkotást teoretikussá tennék. Ezek a definíciók sokszor azért születnek, hogy a szóhasználati elkülönítéseket kezeljék, és kizárják azokat a tevékenységi formákat, amelyek nem tartoznak a vizsgált társadalmi folyamatok közé.

Beierle és Cayford művében a következő meghatározást adja:

„...bármely olyan mechanizmus, amely kimondottan a laikus közönségnek vagy képviselőinek az adminisztratív döntéshozatali folyamatba való bevonására jön létre” (Beierle–Cayford 2002: 6).⁵

Idetartoznak a városi tanácskozások, a mediátor által vezetett tárgyalások, a tanácsadó testületek, az állampolgári tanács és a fókuszcsoport is, de nem tartozik ide a képviselő-választás, a népszavazás, a népi kezdeményezés, a lobbizás és az állampolgári perek. Kizárja a kevésbé szabályozott eljárásokat, mint a sztrájk, és a törvényteleneket, mint az erőszak. A szervezett bürokratikus folyamatokat tekintni annak, nem az egyéni akciókat vagy a politikai hatalom gyakorlását.

Az általam bemutatott meghatározások a társadalmi részvétel lényegét egyrészt a társadalom hatalommal való felruházásában (Arnstein 1969), a döntéshozatali folyamatok tanácskozássra épülésében (Renn et al. 1995a) és az információáramlás kétoldalúságában ragadják meg (Rowe–Frewer 2000). Az eltérő definíciók különböző megközelítéseket láttatnak. Így nem meglepő, hogy ezek alapján a jó részvételi folyamatot is másként értékelik. A következőkben ezeknek az értékeléseknek az áttekintésével foglalkozunk.

A RÉSZVÉTELI FOLYAMAT ÉRTÉKELÉSE

Ha azt állítjuk, hogy jobb döntések születnek akkor, ha bevonjuk a társadalmat; hogy a döntések minősége és társadalmi elfogadottsága is nő a részvételi döntések esetében; valamint hogy az államnak erre erőforrásokat kell elkülöníteni, akkor nyilván a finanszírozó is tudni szeretné, hogy az általa finanszírozott folyamat, amely pénzt, időt és emberi erőforrásokat is igényelt a hivatal részéről, valójában „megérte-e”. Valóban jobb döntés született? Az érintettek valóban támogatják az így született döntést? A nagyobb részvétel tényleg jobb? A folyamat maga demokratikus volt? Elégedettek a résztvevők? Sokféle kérdést fel lehet tenni egy részvételi folyamat értékelésekor.

A kérdések megfogalmazásához először azt kell tisztáznunk, miért van szükség a folyamatok értékelésére. Alapvetően kétféle hozzáállás látszik megjelenni az irodalomban. Az egyik részről azért kívánják értékelni az egyes eszközöket és folyamatokat, hogy felépíthető legyen a hatékony részvételi folyamat tervezésének elmélete. A másik hozzáállás, hogy utólag szeretnének az egyes esetek konkrét megvalósításáról értékelést adni.

Arra a kérdésre, hogy miért van szükség a részvételi folyamatok értékelésére, Rowe és Frewer (2000) négy okot sorol fel:

1. pénzügyi ok: jól használjuk fel a közpénzeket;
2. gyakorlati ok: tanuljunk a múlt hibáiból, és a következőkben csináljuk jobban;
3. etikai/morális ok: biztosítsunk méltányos részvételt, és azt, hogy akiket bevontunk, megfelelőképpen hozzájárulhassanak a döntéshez;
4. tudományos/elméleti ok: növekedjen tudásunk az emberi viselkedésről.

Mint azt Rosener (1978) is felveti, vannak olyan folyamatok, amelyek egyszerű kvantitatív mértékekkel jellemezhetők, míg másokban a vélemények alapján érdeemes komplex elemzést végezni. Rosener (1978) szerint azokat a folyamatokat, amelyekben a szervezők célja csupán önmagában a részvétel megvalósítása, nem érdeemes másként értékelni, mint hogy hányan mentek el, vagy hányan szóltak hozzá. Ezekben az esetekben a részvétel ugyanis önmagában cél, nem pedig valamilyen cél elérésének eszköze. Szerinte első lépésben azzal kell foglalkozni, hogy vajon mi az elérendő cél, és a részvételi folyamat valóban szolgálja-e ezt a célt. Ha az elérendő cél, melyet a részvételnek szolgálnia kellene, nincsen egyértelműen meghatá-

rozva, és azt sem tudjuk, hogy a választott eszköz megfelelő-e, akkor a részvétel értékelése is lehetetlen (Rosener 1978).

Az irodalomban a részvételi folyamatok értékelésére számos publikáció született, Rowe és Frewer (2000) tanulmányukban például 30 db értékelési publikációt foglalnak össze, de sokat a megfelelő információk hiánya miatt mellőznek. A különböző módszerek áttekintésében fontos kiindulópont, hogy az értékelés alapjául szolgáló kritériumokat az egyes szerzők miből vezetik le, és hogyan határozzák meg a részvételi folyamatok körét, valamint hogy empirikus vizsgálatokat is folytattak-e a módszertan gyakorlati alkalmazására, vagy csak elméletben, hipotetikusán értékelték egyes eszközöket. A következőkben bemutatott szerzők egy része az elméleti kritériumok kidolgozásával, mások elméleti kritériumok kidolgozásával és a gyakorlattal való összevetésükkel, egy harmadik csoport pedig a gyakorlati tapasztalatok alapján építette fel az értékelés módszertanát. A szerzők (számosságukat tekintve) meghatározó többsége valamilyen konkrét esettanulmány elemzésével foglalkozik, és nem mindig egyértelmű, hogy milyen metódus alapján értékeli az adott esetet. Az elméleti alapokra építő tanulmányok esetében viszont nem mindig találkozhatunk empirikus vizsgálatokkal, melyek az elméleti megközelítést a gyakorlatban is alkalmazzák az elmélet bizonyítására, tesztelésére vagy esetleg cáfolására.

A folyamat sikerességét (hatékonyságát, eredményességét) az egyes szerzők eltérőképpen definiálják, az eltérés alapvetően abban áll, hogy a társadalmi részvételi folyamat mely elemére helyezik a hangsúlyt: a részvétel eredményét vagy magát a folyamatot kívánják értékelni a sikeresség meghatározásakor, illetve milyen elvek alapján építik fel a sikerkritériumokat. A következőkben bemutatandó értékelési módszereket foglalja össze az 1. táblázat.

1. táblázat. A részvételi folyamatok értékelésének legfontosabb módszerei és alapelvei

Szerző	Mit értékel?	Mit tekint sikernek?
Arnstein (1969)	folyamat	A hatalom a laikusoké.
Fiorino (1990)	folyamat	Demokratikus alapelvek érvényesülnek.
Renn-Schweizer (2009)	folyamat	A folyamat az értékeknek megfelelő.
Webler (1995)	folyamat	Méltányosság és kompetencia
Rowe-Frewer (2000)	folyamat és elfogadottság	demokratikus elvek és elfogadottság
Beierle (1999)	eredmény	társadalmi célok elérése
Tuler-Webler (1999)	folyamat	a résztvevők elégedettsége
Moore (1996)	eredmény és folyamat	többdimenziós kritériumok

Az elemzések abban is eltérnek, mely szereplők nézőpontjából közelítenek a kérdéshez. A korábbi írások inkább azzal foglalkoztak, hogy a bevonási folyamatot tervező szakértők, mediátorok, a döntéshozatalban meghatározó szerepet betöltő hivatalok (kormányzati szervek, hatóságok) milyen elvárásokat támasztottak, és a folyamat lezárultával hogyan ítélték azokat meg. A későbbi írások már azzal kezdtek el foglalkozni, hogy maguk a közösség tagjai és a bevont érdekcsoportok mennyire voltak elégedettek a folyamat során.

Az eltérő elméleti alapokra építő elemzések természetesen abban is különböznek, hogy az értékelés alkalmazhatóságának körét milyen folyamatokra terjesztik

ki, hogy mit neveznek társadalmi részvételnek, mely eszközök tartoznak bele az általuk használt meghatározásba. Eltérenek a meghatározások abban is, hogy hogyan húzható meg a határ a részvétel és a nem részvétel között – amint azt már az előzőekben bemutattuk.

A részvételi folyamatok értékelésének elméletei

Az elkülönítés legismertebb és leggyakrabban használt eszköze Arstein (1969) részvételi létrája. A részvételi létra elmélete véleményem szerint azért nagyon fontos, mert az a meghatározás fejeződik ki benne, hogy a társadalmi részvétel célja a társadalom tagjainak hatalommal való felruházása, és minél több hatalmat adunk a „nép” kezébe, a részvételnek annál magasabb szintje valósul meg. Vagyis azon a bizonyos létrán a népuralom, a demokrácia felé mászunk felfelé. Másrésztől azt is fontos látnunk, hogy a társadalmi részvétel színlelt formái nem adnak hatalmat a polgárok kezébe, ha a hatalmi viszonyokban nem következik be változás, akkor a döntési folyamatok eredménye sem fog változni. A részvételtől elvárt előnyöket – mint a legitimitás vagy a tudás növelése – sem tapasztalhatjuk, éppen ellenkezőleg, ezek a folyamatok a bizalomvesztés és az apátia felé mutatnak. A társadalmi részvétel köntösébe bújtatott nem részvételi folyamatok pedig nem a demokráciát, hanem a hatalmon lévők érdekeinek érvényesülését és hatalmi pozíciójuk megerősítését szolgálják.

Állampolgári ellenőrzés	}	valódi részvétel
Átadott döntési hatalom		
Partnerség	}	részleges részvétel
Kompenzáció		
Konzultáció		
Tájékoztatás	}	nem részvétel
Terápia		
Manipuláció		

1. ábra. Részvételi létra
Forrás: Arnstein 1969: 2

Mіндеzen elméleti tartalom mellett a részvételi létra olyan elméleti keretet jelent, amely a gyakorlatban segítséget nyújt, és viszonyítási alapot biztosít (May 2006). A részvétel szintjének meghatározása segítséget nyújthat a társadalmi bevonás céljainak is megfelelő eszköz kiválasztásában. A másik szempont emellett, hogy a résztvevők megfelelően értékeljék a részvétel szintjét, ezáltal elkerülhető legyen a kiábrándultság. Gyakori, hogy a döntéshozók és a lakosság másként érzékeli a bevonás formáját, a létrán máshol helyezik el a saját részvételi folyamatukat. Ennek a félreértésnek az elkerülésére gyakorlatban is alkalmazható a létra, valamint arra is, hogy megállapítsuk, milyen részvételi eszközt akarunk alkalmazni.

A létrametafora azonban abban az elméleti kérdésben is segítségünkre lehet, hogy mit tekinthetünk társadalmi részvételnek, és mit nem. Melyek azok a kezde-

ményezések, amelyek ugyan a társadalom tagjaival kapcsolatos akciók valamely környezeti döntési helyzetben, de nem tekinthetők valódi részvételnek? Ebben az arnsteini meghatározás szerintem nem egyértelmű, de jó kiindulópontot jelent. Például a népszavazással mint részvételi eszközt a részt vevő állampolgárok jelentős hatalmat kapnak, főként ügydöntő népszavazás esetén, hiszen a döntési jog teljes egészében az övék. Abban az esetben viszont, ha a népszavazást nem előzi meg megfelelő tájékoztatási folyamat, amelynek során többoldalú tájékoztatásra, vitákra, aktív mérlegelésre kerülhet sor, előfordulhat, hogy a részvételi eszköz, amely nélkülözi a létra alsóbb fokain szereplő információt is, a manipuláció eszközévé válik. A létrát tekintve a népszavazás valós részvételi eszköz, de ha az alsóbb fokok esetleg kimaradtak, akkor hogyan érvényesíthető ez a besorolás? Ebben látom az részvételi létra gyengeségét. A népszavazás esete szerintem nem sorolható be egyértelműen, hiszen a gyakorlati megvalósítás nagyban meghatározza, hogy az adott eszköz valójában hogyan segíti, vagy nem segíti a közösség hatalomhoz való hozzáférését. A hatalom megközelítésében valóban részvételi eszközről van szó, ez önmagában azonban nem elég ahhoz, hogy a részvétel szintjét megállapíthassuk. Ennek úgy tűnik, a hatalom kérdésén kívül több aspektusa lehet, vagyis többdimenziós kérdés. Ennek megfelelően a továbbiakban ismertetett elméletek több kritérium mentén értékelik a részvételi folyamatokat.

Fiorino (1990) az értékelési kritériumokat a demokraciáelméletből vezette le, és ezt használta fel néhány általánosan használatos eszköz értékelésére. Fiorino (1990) abból indul ki, hogy a társadalmi részvételnek alapvetően a demokrácia alapjaiban kell gyökerezni. Abban a világban, ahol az emberek elveszítették a jogukat, hogy az őket érintő társadalmi döntésekben részt vegyenek, a részvétel új formáira van szükség. Véleménye szerint a döntéshozóknak el kell fogadniuk, hogy az emberek a legjobb bírái saját érdekeiknek, és el tudják sajátítani azokat a készségeket, amelyek a kormányzásban/irányításban való részvételhez szükségesek. A részvételi folyamatokat mint demokratikus a következő négy kritérium alapján folyamatokat kell értékelnünk:

1. a folyamat biztosítsa a laikusok direkt részvételét a döntésekben;
2. olyan folyamatot kell létrehozni, amely a laikusoknak biztosítja a lehetőséget a közös döntéshozatalban való együttműködésre;
3. biztosítani kell a személyes részvétellel zajló (face-to-face) megbeszéléseket a teljes időszak alatt;
4. lehetőséget kell biztosítani az állampolgároknak, hogy a hivatali alkalmazottakkal és a szakértőkkel egyenlő félként léphessenek fel.

A négy kritérium alapján 5 alapvető intézményi eszközt értékel: a közmeghallgatást (*public hearing*), a népi kezdeményezést (*initiative*), a közvélemény-kutatást (*public survey*), a tárgyalásos szabályalkotást (*negotiated rule making*) és az állampolgári ellenőrző panelt (*citizen review panel*). Fiorino 1990-es cikke fontos kiindulópontja az értékelési kritériumokat felállító szerzők műveinek, mivel a részvételre vonatkozóan a demokrácia elméletét konkrét érvekre és kritériumokra bontja le. Fiorino (1990) alapján Laird (1993) szintén a demokraciáelméletet veszi alapul a társadalmi részvétel értékeléséhez, de kibővíti azzal, hogy összehasonlítja és elemzi a plurális demokrácia és a közvetlen demokrácia elméletét. Laird (1993) szerint a probléma jellegétől függően kell a pluralista vagy a közvetlen demokrácia megközelítését alkalmazni.

A részvételi folyamatok értékelésének elméleti megalapozásában nagyon fontos szerepet játszott Webler (1995) írása. Ebben Jürgen Habermas német filozófus ideális beszédhelyzete alapján vázolta fel, melyek a jó részvételi folyamat elméleti kritériumai és megfogalmazta a két „metakritériumot”, a méltányosságot (*fairness*) és a kompetenciát (*competence*). A méltányosság fogalmát úgy határozta meg, hogy minden érintett vagy érdeklődő fél lehetőséget kap, hogy a döntéshozatali folyamatban betöltse jogos szerepét. A kompetencia nem a személyek tulajdonságaira, hanem a folyamat minőségére vonatkozik. A kompetens folyamat során a lehető legjobb döntés tud megszületni, ami a jelenlegi feltételek mellett, a jelenlegi tudással meghozható. A két metakritérium alapján Webler (1995) felállította a „diszkurzív alaptulajdonságokat” (*discursive standard criteria*). A méltányosság a részvételi folyamat következő elemeiben érvényesül:

A résztvevő

- jelen lehet,
- beszélgetést kezdeményezhet, megállapításokat tehet,
- részt vehet a vitákban (kérdézhethet, válaszolhat, vitatkozhat),
- részt vehet a döntéshozatalban (megoldhatja az véleménykülönbségeket, dönthet a lezárásról).

A kompetencia tartalmilag a következőket jelenti:

- az információkhoz és az értelmezésükhöz való hozzáférést,
- a viták megoldásához a legjobb eljárás használatát,
- a legjobb eljárások használatát, amelyek segítenek kiválasztani a releváns tudáselemeket.

Ezen elméleti kritériumok alapján több szerző értékelte az egyes eszközöket (lásd Renn et al. 1995b fejezeteit). Későbbi munkáiban maga Webler is összevetette ezeket az elméleti kritériumokat a saját és a szerzőtársai által végzett empirikus kutatásainak eredményeivel (Webler–Tuler 2000).

Többek között ezekre az elméleti kritériumokra épít Rowe és Frewer (2000) is, akik szerint a tudományos kutatások célja a részvételi folyamatok értékelésében jelenleg az, hogy meghatározzák, mikor milyen eszközt kell alkalmazni. Ennek érdekében a szerzőpáros először kialakította az értékelés elemzési keretét, és az elméleti gyökerek alapján felállította az értékelési kritériumokat (Rowe–Frewer 2000). Ezt követően felvázolták, hogyan lehet érvényes és megbízható értékelést megvalósítani (Rowe–Frewer 2004), és ezen elméleti alapokra helyezve elvégezték egy tanácskozó konferencia értékelését (Rowe et al. 2004), majd kialakították a részvételi eszközök tipológiáját is (Rowe–Frewer 2005).

A szerzők az értékelési kritériumrendszert két részre bontják: elfogadási kritériumra (*acceptance criteria*) és folyamatkritériumra (*process criteria*). Az elfogadási kritérium a részvételi folyamat tartalmának és alkalmazásának hatékonyságára vonatkozik, a folyamatkritérium pedig a résztvevők általi elfogadottságára. Álláspontjuk szerint egy részvételi folyamatnak a sikerességhez mindkét kritériumrendszernek meg kell felelnie.

Az általuk felállított elfogadási kritériumrendszer (*acceptance criteria*) (Rowe–Frewer 2000):

1. reprezentativitás: az érintett lakosságot reprezentatív mintával kell képviseltetni (a gyakorlati megvalósíthatóság és a pénzügyi keretek között);

2. függetlenség: a részt vevő laikusoknak és a folyamatot lebonyolítóknak is függetleneknek kell lenniük a finanszírozótól;
3. korai bevonás: az érintetteket a folyamat lehető legkorábbi szakaszába be kell vonni;
4. befolyásolás: a folyamat eredményének valós hatással kell bírnia a döntésre/folyamatokra;
5. átláthatóság: a folyamat során biztosítani kell, hogy az emberek láthassák, mi történik, és hogyan hozzák meg a döntést.

A folyamatkritériumok (*process criteria*):

1. erőforrásokhoz való hozzáférés: biztosítani kell a szükséges erőforrásokat, hogy sikeresen tudják teljesíteni a feladatukat (információ, emberi erőforrás, anyagi javak, idő);
2. feladatmeghatározás: a részvételi folyamat által kitűzött feladat természetének és határainak pontos meghatározása;
3. strukturált döntéshozatal: megfelelő döntéshozatali technikák kialakítása és megvalósítása;
4. költséghatékonyság.

Az általuk felállított értékelési módszerek alkalmazásának bizonytalanságára is felhívják a figyelmet. Ezek szerintük az egyes eszközök különböző alkalmazási módjai és az eltérő társadalmi és környezeti tényezők. A gyakorlati eredmények azt is mutatják, hogy az egyes kritériumok fontossága kontextusfüggő.

A korábbiaktól eltérően Beierle (1999) alapvetően a folyamat eredményét értékeli, annak alapján, hogy az általa megfogalmazott társadalmi célokat hogyan valósítja meg. A következő öt társadalmi célt határozza meg:

1. a döntéshozatali folyamat egyesíti a társadalmi értékeket
2. növeli a döntés minőségét
3. feloldja a szemben álló érdekek közti konfliktusokat
4. növeli az intézmények iránti bizalmat
5. neveli és tájékoztatja a társadalmat.

Hatodik célként még hozzáteszi a költséghatékonyság kritériumát is.

Akkor tekinti sikeresnek a társadalmi bevonási folyamatot, ha az megvalósítja a társadalmi célokat. Az egyes részvételi eszközöket abból a szempontból elemzi, hogy elősegítik-e a társadalmi célok elérését. Ezek alapján megállapítja, hogy annak megfelelően kell az eszközt megválasztani, hogy milyen az adott ügy kontextusa, és milyen társadalmi célt kívánnak a tervezők vele elérni (Beierle 1999).

A Beierle által megfogalmazott társadalmi célok elérése tekintetében a vitarendezési (*dispute resolution*) technikák, mint a mediáció és a szabályozói tárgyalás (*regulatory negotiation*), sok területen eredményesebbek a többi részvételi eszköznél. Bár ezeknek a technikáknak a hatékonysága bizonyos területen megkérdőjelezhető, vannak hátrányaik is. A szélesebb közönség informálása és nevelése, illetve a szélesebb közönség érdekeinek integrálása a két legfontosabb hiányosságuk. A folyamatokba a résztvevők valamilyen kiválasztási folyamat során kerülnek be, így egy szűkebb csoport vesz bennük részt, amely tapasztalt a részvételben, de nem képviseli a teljes közösséget. Mivel megegyezésre törekszenek, gyakran kizárnak konfliktusos szereplőket (Beierle–Cayford 2002).

Későbbi kutatásaiban Beierle és Konisky (2000) megállapítja, hogy a folyamat alapvető jellege jobban befolyásolja a sikerét, mint a körülményei (kontextusa), amelyek között megvalósul. A sikeres részvételi folyamatban 1. a konszenzust hangsúlyozó jó tanácskozási folyamat, 2. a résztvevők és a hivatal közötti kétirányú kommunikáció és 3. a kormányzati szerveknek a folyamat iránti elkötelezettsége a legfontosabb tényező. Beierle és Konisky (2000) eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy az általuk vizsgált esettanulmányokban nem az határozta meg a folyamat sikerét, hogy a közösség milyen ellenőrzési jogkört, hatalmat kapott, hanem inkább az a tényező, hogy a közreműködő állami szervezet mennyire volt rugalmas és készséges. Eredményük ellentmond az Arnstein (1969) által felvázolt hatalommeghatározásnak, miszerint a nagyobb részvétel mindig jobb.

Beierle egy másik elemzésében azt vizsgálta, hogy a társadalmi bevonási folyamat során született döntés milyen minőségű (Beierle 2002). A vizsgálat a következő kérdések alapján elemzi a döntések minőségét:

1. A döntés eredménye költséghatékonyabb-e mint más alternatívák?
2. A döntés során növekedett-e az összhaszon?
3. Hozzájárultak-e a résztvevők innovatív ötlettel, hasznos elemzésekkel, új információkkal az eredményhez?
4. Hozzáérték-e a résztvevők tudományos információkhoz vagy szakértelemhez?

Beierle kutatásainak legfontosabb következtetése, hogy az intenzív részvételi folyamatok – ahol kisebb létszámú érintett vesz részt a folyamatban, de nagyobb intenzitással – a végeredmény tekintetében sikereesebbek, hiszen jobb minőségű döntések születnek mind a tudományos eredmények alkalmazása, az új ötletekkel és információkkal való hozzájárulás, mind pedig az információkhoz és szakértelemhez való hozzáférés terén. A társadalmi összhaszon is az ilyen eszközök alkalmazása esetén növelhető leginkább. Politikai és tudományos szempontból egyaránt sikereesebb folyamat folytatható le, a döntések minősége mindkét szempontból jobb lehet. A szélesebb közönség informálásában és a szélesebb társadalom érdekeinek bevonásában ezek az eszközök nem vezetnek jó eredményre (Beierle–Cayford 2002). Az eredmények alapján elhárítják azt a vádat is, hogy a részvételen alapuló döntéshozatali folyamatok nem támaszkodnak megfelelő mértékben a tudományos eredményekre.

Moore (1996) a siker értékelésében annak multidimenzionális jellegét próbálja megragadni. Értékelési módszertana a környezeti konfliktus megoldási mechanizmusainak sikerét értékeli a folyamatban részt vevők véleménye alapján. Bár elméletét környezeti viták megoldására dolgozta ki, mint írja, módszertana környezeti döntéshozatali folyamatokra is alkalmazható, melynek során a társadalom bevonása és kormányzati részvétel is történik. Véleménye szerint azonban csak abban az esetben alkalmazhatók az értékelésre az általa meghatározott sikerkritériumok, ha a döntéshozatali folyamat során valódi lehetőség nyílik a résztvevők érdekeinek megismerésére és figyelembevételére.

Moore értékelésében azt hangsúlyozza, hogy a sikeresség nem azon mérhető, hogy a folyamat megegyezéssel zárult-e, vagy sem, vagyis az értékelés nemcsak az eredményre, hanem a folyamatra is koncentrálni. Az eredményességet (hogy megegyezéssel zárul-e a folyamat) a siker egyik elemének tekinti csupán. A módszer

két dimenzióban értékeli a folyamat sikerét. Az egyik dimenzió, a feltételeesség dimenziója alapján a siker lehet feltétel nélküli, feltételekhez kötött vagy sikertelen. A másik dimenzió szerint öt sikerkategória létezik: az eredményorientált, a politikai, az érdekorientált, a felelősségorientált és a kapcsolatorientált. Az egyes kategóriákban a következő elemeket vizsgálja: eredményorientált: létrejön-e a megegyezés, elfogadják-e a tervet, megvédik-e a területet, erőforrást, természeti értékeket, és minden ügy bekerült-e a végső megállapodásba, ami felmerült. A politikai kategória az eredmény ösztársadalmi elfogadását veszi figyelembe, azt hogy a megállapodás szélesebb körben elfogadottá válik-e. Ennek a kategóriának a folyamatra vonatkozó kérdése, hogy vajon minden fél érdekei képviselve voltak-e. Az érdeközpontú kategória egyrészt a végeredményt vizsgálja, hogy meg tudták-e védeni az emberek a saját érdekeiket, másrészt meghatározták-e a résztvevők a folyamatra vonatkozó, közös érdekeiket, létrejött-e közös érdek az egyéni érdekeken túl vagy azok módosulásából. A felelősség-központú sikerkategória arról szól, hogy a résztvevők a folyamat során eljutottak-e arra a szintre, hogy magukénak érezzék magát a folyamatot és az eredményt. Ez természetesen a végső megállapodás megvalósításában is szerepet játszik. A kapcsolatorientált siker azt jelenti, hogy a folyamat során kapcsolatok épültek ki mind a részt vevő szervezet és a társadalom tagjai között, mind a társadalmon belül, sőt a részt vevő kormányzati szervben belül is.

Egy nagyon fontos és egyéni nézőpontot hoz be az irodalomba a Seth Tuler és Thomas Webler szerzőpáros, mely szerint az határozza meg a folyamat minőségét, hogy maguk a közösség tagjai mit várnak a folyamattól, és az hogyan valósul meg. Az ő vizsgálati szempontjuk egyértelműen folyamatszemponjú, hiszen arra keresik a választ, hogy a résztvevők hogyan értékelik a folyamatot, és ők mit tartanak „jó” részvételi folyamatnak (Tuler–Webler 1999). Kutatási eredményeik alátámasztják azt a megállapításukat, hogy bár vannak általánosan elfogadott elvek (méltányosság, kompetencia), amelyekkel a résztvevők egyetértenek, ám különböző véleménycsoportok látszanak körvonalazódni a folyamatban a résztvevők között arról, mit tekintenek jó részvételi folyamatnak (Webler et al. 2001). Míg egyes vélemények a legitimitást tartják a folyamatban a legfontosabbnak (1), mások a különböző értékek kinyilvánítását (2), megint mások a demokratikus alapelvek (mint a pártatlanság és tisztesség) érvényesülését a folyamat során (3). Egy következő véleménycsoport szerint a résztvevők közötti egyenlő hatalmi viszonyok biztosítása a legfontosabb (4), az utolsó (5) csoport szerint pedig a folyamat segítse elő a felelős vezetést és a kompromisszumot. A kutatás fontos eredménye, hogy a különböző személyek más-más értékek alapján ítélik jónak a részvételi folyamatot. Érdekes megállapítás, hogy a klasszikus szembenállás az érdekekben nem feltétlenül tükröződik abban, hogy mit tekintenek jó folyamatnak.

Ezt az eredményüket későbbi vizsgálataik is megerősítették, melyet tíz különböző részvételi folyamat résztvevőinek a megkérdezésével végeztek el (Webler–Tuler 2006). Néhány kérdésben konszenzus van, mert a résztvevők mindannyian elvárnak bizonyos tulajdonságokat. Ezek

- a folyamathoz való hozzáférés minden érintett számára,
- az információk nyitott és könnyed megosztása,
- az emberek értelmes interakciókba való bevonása,
- amelyekben figyelembe veszik a különböző érdekeket.

A résztvevők elvárásai a részvételi folyamatról néhány kérdésben azonban egyértelműen különböznek:

- mennyire fontos a tudományosság és az információ,
- milyen irányításra van szükség a folyamatban,
- milyen legyen a résztvevők viselkedése,
- mekkora a bizalom mértéke és fontossága,
- hogyan oszlik meg a hatalom a szereplők között,
- mik a folyamat céljai a végeredményt illetően.

A 10 esettanulmány elemzéséből levont következtetések alapján Weblerék felteszik a kérdést: hogyha ennyire különbözőek a résztvevők elvárásai a folyamatot illetően, akkor hogyan lehet a résztvevők számára jó folyamatot tervezni és kivitelezni, valamint a folyamat sikerességét értékelni, és milyen értékelési szempontok alapján? Megállapították, hogy az emberek elvárásai a folyamat eredményével szemben meghatározzák azt is, milyenek az elvárásaik a folyamattal magával szemben (Tuler–Webler 2010). Az emberek szervezeti kapcsolatai és korábbi részvételi tapasztalatai is nagyban meghatározzák, milyen típusú részvételi folyamatot részesítenek előnyben. Amelyik szereplő korábban már részt vett részvételi folyamatban, kevésbé hangsúlyozza az állami szervek, illetve a tudomány szerepét, inkább a tanácskozást. Az adott környezeti probléma vagy döntési helyzet tulajdonságai azonban nem befolyásolják jelentősen a folyamattal szembeni elvárásokat (bár hangsúlyozzák, hogy a 10 esettanulmányból levont következtetések nem általánosíthatók, hiszen az esettanulmányok 3 környezeti ügyben – erdőgazdálkodás, vízügy és radioaktivitással szennyezett területek megtisztítása – készültek).

Mivel az eredményeikből az látszik, hogy a a jó részvételi folyamatról szóló vélemények nagyon különbözőek, Tuler és Webler (2010) szerint nem lehet általános érvényű szabályokat megfogalmazni arról, hogyan lehet jó részvételi folyamatot tervezni. Ők az alkalmazkodó gazdálkodás (*adaptive management*) módszerét javasolják, amely szerint a részvételi folyamat során visszacsatolásokat kell kérni a résztvevőktől, és velük egyeztetve a véleményük alapján kell módosítani a feltételeket. A folyamat kezdetén fel kell mérni az érintettek tulajdonságait, tapasztalatait és elvárásait, és belőlük kiindulva kell meghatározni az alkalmazott eszközök jellegzetességeit (Tuler–Webler 2010).

Az eltérő értékek mentén történő értékelést hangsúlyozza Renn és Schweizer (2009) is, aki a gyakorlat tapasztalataiból épített fel hat, filozófiai alapokra épülő ideáltípust, és különböző nézőpontból közelít a társadalmi részvétel intézményéhez. A hat megközelítés (funkcionalista, neoliberais, deliberatív, antropológiai, emancipációs, posztmodern) annak alapján különül el egymástól, hogy az adott megközelítésben mit jelent a demokrácia, és a részvételi folyamatnak mi benne a szerepe. A hat megközelítésnek más és más a célja a részvétellel, ennek megfelelően az általuk alkalmazott eszközök is különbözőek. E megközelítések különbségei magyarázatot adnak arra is, miért nem lehet a részvételi folyamatokat egyetlen átfogó módszerrel értékelni. Minden modellben máshol vannak a hangsúlyok és a prioritások. Például amíg a funkcionalista megközelítés az eredmény minőségét, a posztmodern és az emancipációs a folyamat által előidézett gondolkodásmódbeli változásokat tekintené értékelési kritériumnak. A szerzők álláspontja szerint nincsen olyan ideális modell, amely minden környezeti döntési problémára alkalmas lenne. Egyrészt a környezeti problémák köre is tág, másrészt a résztvevők is külön-

böző prioritásokat fogalmazhatnak meg. Az egyes módszerek eltérő hangsúlyokat helyeznek a különböző értékekre, és az egyes megközelítések kombinációit valósítják meg (Renn–Schweizer 2009).

ÖSSZEGZÉS

A társadalmi részvétel irodalmában megjelenő kutatási eredmények és vélemények jelentősen különböznek a részvételi folyamatok értékelését illetően. Az értékelés egyik legfontosabb kritikája vagy bizonytalansági tényezője abban rejlik, hogy a különböző eszközök szolgálhatják ugyan önmagukban az adott döntési helyzetet, a megfelelő körülményeket, de ha az állami szereplők elköteleződése nincs meg, és ezért a megvalósítás nem megfelelő szinten történik, akkor bármelyik részvételi folyamat vezethet elégedetlenséghez, és hozhat rossz eredményeket (Chess–Purcell 1999; Beierle–Konisky 2000). A részvétel kulcsfontosságú feltétele tehát az, hogy jól akarják megvalósítani, és az állami szervek elkötelezettek legye- nek iránta. Nem a megfelelő eszköz kiválasztásán múlik a siker, hanem sokkal inkább azon, hogy hogyan valósítják meg (Chess–Purcell 1999).

Sok szerző foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy vajon a körülmények, a környezeti-társadalmi kontextus mennyire befolyásolják a részvételi folyamat minőségét. A kérdésben végzett konkrét kutatások, bár nem teljes körűek és mélyrehatóak, eddig azt látják igazolni, hogy a körülmények nem befolyásolják meghatározó mértékben a részvételi folyamat minőségét (Beierle–Konisky 2000), sem a folyamattól elvárt tulajdonságokat (Tuler–Webler 2010).

Markánsan különböznek a vélemények a tekintetben, felállítható-e egy olyan elméleti keret, amelynek alapján kiválasztható az adott körülményeknek megfelelő eszköz. Míg egyes vélemények szerint ez hosszú elemzések után elérhető (Rowe–Frewer 2000), addig mások azt hangsúlyozzák, hogy ez az optimalizálás nem lehetséges a részvétel értékezeirelt volta és komplexitása miatt, ezért a folyamat során valamely szereplő szubjektív értékítélete alapján kell kiválasztani a megfelelő részvételi eszközt (Renn–Schweizer 2009), vagy aszerint, hogy milyen társadalmi célt kívánnak vele elérni (Beierle 1999). Egy másik megközelítés a résztvevők értékeire helyezi a hangsúlyt, és azt vallja, hogy az a fontos, hogy a résztvevők milyen részvételi folyamatot tartanak megfelelőnek, és velük egyeztetve, a folyamat során a véleményükhöz alkalmazkodva kell kialakítani a megfelelő mechanizmust (Tuler–Webler 2010). Számomra ez a megközelítés elgondolkodtató, hiszen ebben a részvételiség eszménye és a demokratikus értékek már a részvételi eszköz kiválasztásában megjelennek. Ebben a megközelítésben a részvételi folyamatnak része, hogy a lakosokkal közösen kerül kialakításra magának a részvételi folyamatnak a módja is. Egy részvételi folyamat célja véleményem szerint az, hogy a résztvevők igényeinek megfelelően biztosítsa méltányos és kompetens részvételüket a döntéshozatali folyamat során.

Ahogy a nemzetközi irodalomból is tükröződik, a részvételi folyamatok sikeres megvalósítása nem képzelhető el a kormányzat elköteleződése nélkül. Ez egybevág a magyarországi tapasztalatokkal is, ahol jól látszik, hogy a részvételi eszközök alkalmazásának sikere hivatalonként, sőt esetenként eltérő, aminek oka sokszor az egyes hivatalok hozzáállásában keresendő (Szántó 2008). A laikusok hatalommal történő felruházása a demokratikus értékrend szerint elméletileg kulcsfontosságú a társadalmi részvételi folyamatok során. A tapasztalatok azonban azt

mutatják, hogy a laikusok számára ennél fontosabb tényezők is szerepet játszanak egy folyamat sikerességének megítélésében. Ilyen például a kormányzat elköteleződése és a megfelelő tájékoztatás, hiszen hiába a hatalom, ha nem lehet vele megfelelőképpen élni, és nem társul hozzá a megfelelő kompetencia.

Véleményem szerint a részvétel sikerének egyik legfontosabb kérdése a laikusok elvárásai és teljesülésük. A laikusok elköteleződésének egyik fontos eleme, hogy elégedettek legyenek mind a folyamattal, mind pedig az eredményével, hiszen ez nagymértékben meghatározza a további társadalmi aktivitásukat és bizalmukat. Úgy látom, a társadalmi részvétel hazai kutatásai során erre a kérdésre még kevés figyelmet fordítottunk, ezért érdemesnek tartom a hazai társadalmi részvétel kutatásában a lakossági vélemények feltárását egyes részvételi folyamatok és eszközök alkalmazásának minőségét és sikerét illetően.

GABRIELLA KISS

WHAT IS GOOD PARTICIPATION?

Evaluation of Public Participation Processes in Environmental Decision Making

Summary

In the last two decades, public participation in environmental decision making in Hungary has been frequently implemented and practiced. A variety of mechanisms was implemented differently and with different degrees of success. The recent scientific literature on public participation in Hungary claims that public participation processes are not efficient enough and not adequately practiced (Szirmai et al. 2005), manipulation and therapy are frequently mentioned as the main characteristics of the participatory processes (Vári 2003; Szántó 2008). These processes can be evaluated in various ways and it can be questioned if the process was a real participation and if it was successful. By attempting to answer these questions this article provides insights into the theoretical debate on evaluating participatory processes. The debate partly concerns defining public participation and differentiating from non-participation, and partly relates to what success and efficiency mean in the field of public participation. This article will summarize the most important definitions of public participation and characterize the main features of these interpretations. The literature on evaluation of public participation processes and specification of good and successful processes will also be discussed. The characteristics of these evaluation methods and criteria based on different theoretical background will be described. Finally, lessons will be drawn on how to evaluate public participation processes in practice.

Keywords: Public participation, environmental decision making, evaluation

HIVATKOZÁSOK

- Arnstein, S. (1969): A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners* Vol. 35 No. 4, 216–224.
- Beierle, T. C. (1999): Using social goals to evaluate public participation in environmental decisions. *Policy Studies Review* Vol. 16, Issue 3–4, 75–103.
- Beierle, T. C. (2002): The quality of stakeholder-based decisions. *Risk Analysis* Vol. 22, No. 4, 739–749.
- Beierle, T. C. – Cayford, J. (2002): *Democracy in practice: public participation in environmental decisions*. Resources for the Future, Washington, DC.
- Beierle, T. C. – Konisky, D. M. (2000): Values, conflict, and trust in participatory environmental planning. *Journal of Analysis and Management* Vol 19 No. 4, 587–602.
- Chess, C. – Purcell, K. (1999): Public participation and the environment: do we know what works? *Environmental Science & Technology* Vol. 33 No. 16, 2685–2692.

- English, M. R. – Gibson, A. K. – Feldman, D. L. – Tonn, B. E. (1993): *Stakeholder involvement: open processes for reaching decisions about the future uses of contaminated sites*. Waste Management Research and Education Institute, University of Tennessee, Knoxville.
- Fiorino, D. J. (1990): Citizen participation and environmental risk: A survey of institutional mechanisms. *Science, Technology, & Human Values* Vol. 15 No. 2, 226–243.
- Király G. (2012): Másképpen dönteni. A részvétel igénye és esélyei Magyarországon. In: Pataki Gy. – Fabók V. – Balázs B. (szerk.): *Bölcs laikusok. Környezet, részvétel, demokrácia Magyarországon*. Alinea Kiadó – Védegylet – ESSRG, Budapest, 11–34.
- Laird, F. N. (1993): Participatory analysis, democracy, and technological decision making. *Science, Technology and Human Values* Vol. 18 No. 3, 341–361.
- May, J. (2006): Ladder, stars and triangles. Old and new theory for the practice of public participation. *International Journal of Market Research* Vol. 48 No. 3, 305–319.
- Moore, S. A. (1996): Defining “successful” environmental dispute resolution: case studies from public land planning in the United States and Australia. *Environmental Impact Assessment Review* Vol. 16 No. 3, 151–169.
- Pataki Gy. (2007): Bölcs „laikusok”. Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil szemle* 4. évf. 3–4, 144–156.
- Renn, O. (1992): Risk communication: Towards a rational discourse with the public. *Journal of Hazardous Materials* Vol. 29 No. 3, 465–519.
- Renn, O. – Schweizer, P.-J. (2009): Inclusive risk governance: concepts and application to environmental policy making. *Environmental Policy and Governance* Vol. 19 Issue 3, 174–185.
- Renn, O. – Webler, T. – Wiedemann P. (1995a): A need for discourse on citizen participation: objectives and structure of the book. In: Renn, O. – Webler, T. – Wiedemann, P. (eds): *Fairness and competence in citizen participation: evaluating models for environmental discourse*. Kluwer Academic Publishers, London, 1–16.
- Renn, O. – Webler, T. – Wiedemann P. (eds) (1995b): *Fairness & competence in citizen participation: evaluating models for environmental discourse*. Kluwer Academic Publishers, London.
- Rodela, R. (2011): Social learning and natural resource management: the emergence of three research perspectives. *Ecology and Society* Vol. 16 No. 4. 30.
- Rosener, J. B. (1978): Citizen participation: can we measure its effectiveness? *Public Administration Review* Vol. 38 No. 5, 457–463.
- Rosener, J. B. (1981): User-oriented evaluation: a new way to view citizen participation. *The Journal of Applied Behavioral Science* Vol. 17 No. 4, 583–596.
- Rowe, G. – Frewer, L. J. (2000): Public participation methods: a framework for evaluation. *Science, Technology, & Human Values* Vol. 25 No. 1, 3–29.
- Rowe, G. – Frewer, L. J. (2004): Evaluating public participation excersises: a research agenda. *Science, Technology, & Human Values* Vol. 29 No. 4, 512–556.
- Rowe, G. – Frewer, L. J. (2005): Typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology, & Human Values* Vol. 30 No. 2, 251–290.
- Rowe, G. – Marsh, R. – Frewer, L. J. (2004): Evaluation of a deliberative conference. *Science, Technology and Human Values* Vol. 29 No. 1, 88–121.
- Szántó R. (2008): A telepítési konfliktusok mintázata az elmúlt évtizedben. *Társadalomkutatás* 26. évf. 3, 371–388.
- Szirmai V. – Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2005): Kinek az érdeke a társadalmi részvétel környezetvédelmi ügyekben? *ÖKO/Ökológia – Környezetgazdálkodás – Társadalom* 13. évf. 1–2, 46–64.
- Tuler, S. – Webler, T. (1999): Voices from the forest: what participants expect of a public participation process. *Society and Natural Resources* Vol. 12 No. 5, 437–453.
- Tuler, S. – Webler, T. (2010): How preferences for public participation are linked to perceptions of the context, preferences for outcomes, and individual characteristics. *Environmental Management* Vol. 46 No. 2, 254–267.
- Vári A. (2003): Közösségtájékoztatás vagy félrevezetés? Az ajkai erőmű tervezett beruházásainak kérdőjelei. *Társadalomkutatás* 21. évf. 4, 427–442.
- Webler, T. (1995): ‘Right’ discourse in citizen participation: an evaluative yardstick. In: Renn, O. – Webler, T. – Wiedemann, P. (eds): *Fairness and competence in citizen participation: evaluating models for environmental discourse*. Kluwer Academic Publishers, London, 35–86.

- Webler, T. (1999): Craft and theory of public participation: a dialectical process. *Journal of Risk Research* Vol. 2 No. 1, 55–71.
- Webler, T. – Renn, O. (1995): A Brief Primer on Participation: Philosophy and Practice. In: Renn, O. – Webler, T. – Wiedemann, P. (eds): *Fairness and competence in citizen participation: evaluating models for environmental discourse*. Kluwer Academic Publishers, London, 17–34.
- Webler, T. – Tuler, S. (2000): Fairness and competence in citizen participation. Theoretical reflections from a case study. *Administration & Society* Vol. 32 No. 5, 566–595.
- Webler, T. – Tuler, S. (2006): Four Perspectives on Public Participation Process in Environmental Assessment and Decision Making: Combined Results from 10 Case Studies. *The Policy Studies Journal*, Vol. 34 No. 4, 699–722.
- Webler, T. – Tuler, S. – Krueger, R. (2001): What is a good public participation process? Five perspective from the public. *Environmental Management* Vol. 27 No. 3, 435–450.

JEGYZETEK

¹ A cikk megírásához végzett kutatáshoz a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005 projekt nyújtott támogatást, projektvezető dr. Kerekes Sándor.

² "...citizen participation is a categorical term for citizen power. It is the redistribution of power that enables the have-not citizens, presently excluded from the political and economic processes, to be deliberately included in the future."

³ "...forums for exchange that are organized for the purpose of facilitating communication between government, citizens, stakeholders and interest groups, and businesses regarding a specific decision or problem."

⁴ "...encompasses a group of procedures designed to consult, involve, and inform the public to allow those affected by a decision to have an input into that decision."

⁵ "...any of several "mechanisms" intentionally instituted to involve the lay 'public' or their representatives in administrative decisionmaking."